

УДК 37.091.321:75.05:926.6

# ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ АНІМАЛІСТИЧНОГО ЖАНРУ

**Галина Кузьменко,***ст. викладач Київського університету ім. Б.Грінченка*

*У статті подано конкретні методичні рекомендації щодо вивчення анімалістичного жанру на уроках у 5–7-х класах. Запропоновано систему практичних вправ, додаткових завдань, виконання яких, на думку автора, допоможе значно збагатити внутрішній світ дитини, підвищити ефективність занять, інтерес до уроків образотворчого мистецтва.*

**Ключові слова:** анімалістичний жанр, геральдика.

Багато нового й цікавого можна пізнати, вивчаючи тваринний світ. Спостереження за життям та звичками тварин, милування виразністю й пластикою їхніх форм сприяють бережливому ставленню школярів до навколишнього середовища, пробуджують піднесені почуття, прищеплюють любов і співчуття до всього живого, вчать відчувати красу в житті й у мистецтві, викликають естетичні переживання й бажання передати своє власне ставлення до тварин у художніх образах. Усе це духовно збагачує, ушляхетнює підлітка, розширює кордони його світовідчуття, формує уявлення про добро і зло, про потворне й прекрасне в житті та мистецтві. Отже, уроки образотворчого мистецтва в 5–7-х класах, присвячені вивченню анімалістичного жанру, мають величезний пізнавальний потенціал, виховний вплив на свідомість молодших підлітків, на формування моральних ідеалів, поглядів, ціннісних орієнтацій, поведінку, ставлення до світу, до себе, до інших людей.

У процесі вивчення анімалістичного жанру й навчання малювати представників тваринного світу перед школярами висувуються нові завдання: вони повинні не тільки навчитися зображувати складну форму тварини, передавати в рисунку її пропорції, рух, фактуру хутра, а й розуміти, чим обумовлена зовнішня форма тіла. Головне – знайти у тварині найбільш характерне, привабливе і саме ці якості відобразити в малюнку, тобто створити виразний художній образ, оригінальну анімалістичну композицію мовою того чи іншого виду образотворчого мистецтва. Відомий учений, художник-анімаліст і скульптор В.Ватагін вважав, що «тварина для анімаліста цікава як рухлива істота, як жива, виразна індивідуальність. Вона завжди мінлива, сприймається у миттєвих позах, у виразах різноманітних емоцій. Для того, щоб мати справу з живою твариною, вловлювати її швидкі рухи, її форми, її характер та виразність, потрібно виконати багато вправ, витончити око й руку, розвинути звичку швидко та впевнено малювати» [1, с. 238].

Для підвищення розумової активності підлітків під час виконання анімалістичної композиції, якісного сприйняття та засвоєння ними нового навчального матеріалу на початку уроку учитель повинен створити відповідну емоційну атмосферу, мотивувати навчальну діяльність.

У вступній бесіді слід розповісти, що багатство та розмаїття тваринного світу приваблювало людину ще за часів первісного суспільства. Людина кам'яного віку, яка ще не вміла обробляти землю й будувати житла, на стінах печер створювала дивовижні за своєю виразністю малюнки тварин, адже пов'язувала з ними своє уявлення про життя і навколишній світ. Ці спроби художньої обробки матеріалу, вміння передати виразність форми й особливості поведінки тварин, відтворити їхню природну граційність та силу, дають змогу саме в цих зображеннях бачити перші витвори мистецтва.

Далі учням можна запропонувати розглянути малюнки первісних художників і визначити, за допомогою яких засобів майстри кам'яного віку зуміли створити чудові образи тварин, натхненно й досконало передати характерні особливості їхньої форми. Крім цього, на думку автора, учням буде цікаво порівняти твори художників первісного мистецтва з творами митців XIX–XXI ст., визначити характер анімалістичних зображень (*різновид рисунка: лінійний чи силуетний; особливості композиції: статична чи динамічна; правильність передачі розмірів та пропорцій фігур тварин*). Водночас варто підкреслити їхню естетичну цінність та значущість. Для порівняння пропонуємо використати 2–3 рисунки за власним вибором з такого переліку: В.Ватагін «Страуси», «Білий ведмідь», «Тигр», «Лама», «Соболі влітку», «Рись»; Х.Бальтцер «Віслучок»; В.Лебедев «Зебра»; Г.Карлов «Тигр»; М.Кукунов «Лань, що лежить»; П.Пікассо «Тореадор»; В.Єров «Лев, що спить».

Цікаво буде дізнатися учням і про неабияку роль тваринних образів у мистецтві Стародавнього Єгипту. Адже

найдивовижніші зображення левів, бегемотів, мавп, яструбів і досі вражають глядачів.

Вельми сильне враження й подив викликає в підлітків показ слайдів із зображенням стрімкого руху розлючених левів, коней, собак, які ніби летять на рельєфах руїн Ассирії та Вавилону.

Але з чого починати малювання тварин?

Тварина рухлива, її не можна змусити позувати. Її тіло й кінцівки часто приховані під густим хутром або пір'ям. Для спостереження за нею потрібен час, якого бракує на уроці, тому наперед необхідно вивчити будову тварини.

Птахів малювати простіше, тому автор пропонує починати пояснення саме з них. Щоб не відволікати увагу учнів на подробиці – мова йде про особливості будови, а не про анатомічні тонкощі – учитель пропонує розглянути не скелет, а схематичне зображення скелета й обриси тіла різних птахів, наголошуючи, що форма та особливості зовнішнього вигляду живої природи залежать від її анатомічної будови. Учні мають визначити, з яких елементів складається форма птахів (*тулуб, голова, шия, крила, хвіст, кінцівки*), порівняти її із знайомими геометричними формами (*голова – коло, тулуб – овал, крило – трикутник тощо*) і, завдяки цьому самостійно дійти висновку, що скелет майже в усіх птахів однаковий, він відрізняється тільки пропорціями (*співвідношенням довжини ший, ніг, величини голови до тулуба, розмахом крил та ін.*). Знання будови тіла тварини дають змогу в подальшому легше зрозуміти її форму й рух під час спостережень з природи, наприклад, на прогулянці, вдома, у зоопарку.

Продовжуючи роботу над засвоєнням нового матеріалу, учитель пояснює, що кожна тварина чи птах, якими простими б вони не були, мають характерні особливості, що відрізняють їх від усіх інших представників тваринного світу. («Що саме впливає на зовнішній вигляд птахів?» або: «Чи впливає спосіб добування їжі та середовище, в якому живуть різні птахи, на їхній зовнішній вигляд?») Бажано, щоб учні не лише висловлювали свої погляди, а й підкріпили конкретними прикладами. (*Дзьоб у хижаків сильно вигнутий, у птахів, які ловлять комах у польоті, обабіч дзьоба є волоски для збільшення «воронки» рота, а довгий дзьоб чаплі дозволяє їй легко ловити жабок*). Наведені приклади допомагають учням дійти висновку, що при наявності загальних рис у конструктивній будові, птахи відрізняються один від одного формою голови, ший, крил, лапок.

Далі вчитель на конкретному прикладі (*шпака, качки, крука, чаплі*) демонструє на дошці послідовність малювання птаха, коментуючи всі етапи роботи. Малювати починають легкими лініями, визначаючи положення тулуба, що нагадує овал, у просторі (*горизонтальне, похиле чи вертикальне*). Спочатку овал має бути намальований як загальна форма, що окреслює контур тулуба птаха

відносно його конструктивної осі, яка проходить посередині. Далі наносяться лінії, що визначають напрямки голови, ший, хвоста, ніг. На другому етапі знаходять загальну форму і співвідношення величин тулуба, ший, голови, хвоста. Потім уточнюють обриси птаха і промальовують голову, дзьоб, крила, хвіст, лапки. На останньому етапі роботи промальовують оперення, штрихами визначають світлотінь.

Будова тіла звірів набагато складніша. За допомогою чітко сформульованих учителем запитань учні порівнюють схематичні зображення скелетів та обриси тіла різних тварин (*напр., жирафи, тигра, оленя, собаки, слона, лисиці*), характеризують їх особливості і мають дійти висновку, що, незважаючи на безліч ознак, за якими різняться тварини, будова кістяка й загальне розташування кінцівок у них подібні.

Під час пояснення послідовності зображення тварин учитель має звернути увагу школярів на кістки, що визначають їхні форми, зауважити, що конструктивні осі тіла тварини збігаються із кістками скелета, які визначають її зовнішній вигляд. Процес роботи над рисунком тварини починають із чітко виявленої поздовжньої осі, що збігається з хребтом і проходить через голову і хвіст. Намагаючись точніше вловити характер, рух і пропорції тварини, визначають напрямки ніг, голови, хвоста, форми її тіла, передають характерні деталі. За допомогою різних графічних засобів (*ліній, штрихів, крапок, плям*) передають особливості забарвлення (*смуги, плями*), наносять світлотіні.

Надалі, коли навички зображення тварин будуть відпрацьовані, можна одразу малювати контур видимої форми, уявляючи собі конструктивну будову тварини. Щоб швидше навчитися передавати в малюнках загальні форми тварин, відтворювати їхні пропорційні особливості, учням слід виконати ряд швидких конструктивних начерків за уявою, використовуючи лінії або плями (*птахи їдять, приземляються, летять; тварини готуються до стрибка, граються тощо*).

Найкращий спосіб познайомитися з формою та рухами тварини – виконання замальовок з живої природи. Для початку краще обрати тварину, що перебуває в стані спокою (*лежить, сидить чи стоїть*), або в малорухливих позах. Домашня кішка – найцікавіша тварина для зображення, адже вона допомагає зрозуміти характерні особистості усього сімейства котячих, наприклад, левів, тигрів, гепардів, барсів тощо. Учитель має пояснити, що під час виконання швидких начерків з природи не вимагається тональна завершеність роботи, детальна прорисовка оперення чи особливостей хутра, незначних деталей.

У процесі пояснення доцільно використати ілюстративний матеріал: Г.Карлов «Білкі», «Тигри», «Кішки»,

«Леви», «Мавпи»; В.Ватагін «Круки», «Начерки фігур зайців», «Начерки фігур козенят»; М.Кукунов «Начерки птахів».

Варто переглянути окремі епізоди з кінофільмів, сюжети яких пов'язані з тваринами («До мене, Мухтар» (1965 р., реж. С.Туманов), «Лессі» (1994 р., реж. Д.Петрі), «Білий Бім Чорне Вухо» (1977 р., реж. С.Ростоцький), «Каштанка» (1975 р., реж. Р.Балаян), «Доміно» (1973 р., реж. І.Негреску).

Для активізації навчального процесу та творчої діяльності школярів учитель має використовувати різноманітні методи й форми організації навчання, приділяти значну увагу художньо-дидактичним іграм, творчим вправам, використовувати сучасні технічні засоби навчання, спиратися на взаємозв'язки образотворчого мистецтва з іншими дисциплінами, зокрема літературою, музикою, історією, етикою, природознавством тощо.

Пропонуємо матеріали до уроку в 6-му класі:

### Тваринний світ у геральдиці

**Мета.** Формування знань про геральдику (терміни: геральдика, герб, зооморфні зображення у геральдиці); умінь компонувати зображення в певному форматі, використовувати систему кольорових сполучень і символів відповідно до принципів класичної геральдики. Удосконалення навичок передавати характерні риси та особливості тварин у стилізованих зображеннях. Виховання інтересу до нових знань, спостережливості, охайності в роботі.

**Розповідь учителя.** Тваринний світ приваблював не тільки художників стародавніх часів, – своїх улюбленців із натхненням зображують і сучасні митці різних країн та народів. Тварин і птахів можна побачити на портретах, у побутових, історичних та батальних сценах творів

станкового мистецтва, емблемах різноманітних фірм, на листівках, поштових марках, грошових одиницях тощо.

Можливо, хтось із вас збирає колекцію монет. Монета – не тільки грошовий знак держави, це носій історичної, культурної інформації. Тому одна з тематичних серій пам'ятних монет, що випускає Національний банк України називається «Флора і фауна». Вона присвячена майже повністю винищеним представникам тваринного світу, які занесені до Червоної книги України.

Птахів і тварин можна побачити на старовинних та сучасних прапорах і гербах різних країн та міст. Наприклад, могутній лев зображений на прапорі Іспанії, орел – на прапорах Польщі, Росії, Сербії та Мексики, символом Молдови обрали зубра і орла, на прапорі Зімбабве красується золотий птах. На гербі російського міста Суздаль зображено білого сокола з високо піднятими крилами. У старовину, щоб підкреслити силу та відвагу хлопця, називали його ясним соколом, тому на гербі міста він утілював красу, хоробрість та силу людей, що в ньому живуть. *(Хто може назвати країни, області чи міста, на гербі яких зображено тварину або птаха?)*

На гербі Закарпатської області зображено червоного ведмедя, якого закарпатці вважають своїм надійним покровителем, хоробрим та стійким охоронцем від усіяких негараздів. Чорний орел, який ще зі стародавніх часів уособлює могутність, силу й хоробрість, зображений на гербі Чернігова. Одразу двох тварин – коня і золотого байбака – можна побачити на гербі Луганської області. *(Чому, на вашу думку, саме цих тварин вирішено зобразити на гербах? Чи знаєте ви назву науки, що вивчає герби як специфічні та художні джерела?)*

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про **геральдику** – науку, яка навіть крізь століття пробуджує спогади про славетне й доблесне минуле. Ви ознайомитеся зі специ-



Герб м. Суздаль



Герб Луганської обл.



Герб Чернігівської обл.

фікою геральдичної мови, системою використання кольорів і символів, особливостями зображення на гербах представників тваринного світу, а також дізнається, про що можуть розповісти загадкові знаки-символи, зображені на щитах середньовічного лицаря. У процесі практичної роботи створите свій власний герб або герб своєї родини.

**Геральдика (гербоведення)** – це допоміжна історична дисципліна, що вивчає герби, історію їх виникнення та еволюцію як специфічне джерело інформації, досліджує юридичні та спадкоємні права на герби. Звісно, ніхто точно не знає, в якій країні й коли народилася геральдика, але її витoki, зазвичай, відносять до земель північної Європи (навколо Голландії та північної Франції), приблизно до середини XII ст. У ті часи улюбленими розвагами лицарів були **турніри** (змагання). З різних країн на турніри з'їжджалися претенденти на перемогу – заковані з голови до ніг у важкий залізний панцир лицарі, обличчя яких були приховані забралами шоломів. Щити лицарів були прикрашені неповторним візерунком: певними символами чи фігурами, які асоціювалися з їхніми родинами і були помітні з великої відстані. Таке поєднання щита й індивідуальних знаків-символів на ньому, що відрізняли одного лицаря від іншого, передавалось від покоління до покоління у спадок, ставало ознакою шляхетності походження. Так виникає **лицарський** або **дворянський герб** – емблема, особливий спадкоємний знак, у якому поєднанню фігур, кольорів і предметів надається символічне значення. Красномовним прикладом родового герба є надгробок із могили В.Лонгспі (зведеного брата короля Річарда I Левове Серце) у кафедральному соборі Селісбері.

Перші герби відомі з III тис. до н. е. в шумерських державах. У подальшому їх карбували на монетах стародавніх царств. В Європі герби поширилися за часів Середньовіччя: щит лицарі прикрашали гербами для полегшення ідентифікації воїна.

Розпорядниками і суддями на турнірах були **герольди**, до обов'язків яких входило вміння складати й читати герби, визначати, чи достойний лицар брати участь у турнірі й оповіщати про це перед змаганням, зберігати записи про герби дворян. Ці «архівні гербові сувої» були унікальними, прикрашеними витонченими візерунками документами Середньовіччя. А саме слово «**геральдика**» походить від латинського **heraldus**, що в перекладі означає **оповісник**.

Геральдичні фігури поділяються на три групи – природні, фантастичні та штучні. До **природних** належать зображення людини або частини її тіла (рука, голова); тварин (леви, олені, коні, собаки, вовки, ведри, ведмеді, барси тощо); птахів (орел, сокіл, чапля, зозуля, крук та

ін.); риби та інші водянi істоти, рослини. Кожна тварина чи птах символізували певну рису характеру володаря. До **фантастичних** відносять вигадані об'єкти, запозичені з міфології та літератури, такі як зображення фенікса, однорога, грифона, кентавра, сирени, двоголового орла тощо. (*Фрагмент гобелена Бойо із зображенням лицарів, щити яких прикрашені візерунками з чудернацькими тваринами*). **Штучні фігури** – емблеми професій, атрибути мореплавання, архітектури, об'єкти, створені людиною (військові обладунки, зброя тощо).

Відомо, що тварини, птахи та фантастичні чудовиська як емблеми почали з'являтися на щитах і прапорах задовго до народження геральдики. Члени кожного роду вважали себе пов'язаними з певною твариною, яку сприймали як безпосереднього родича, «предка» роду. Такими зображеннями користувалися для позначення території, предметів, що належать роду. Так, у Стародавній Греції символом міста Афіни було обрано сову. Численні боги Стародавнього Єгипту зображувалися у вигляді тварин, котрі жили разом із людиною, – шакала, кобри чи яструба.

Поклоніння рослинам і тваринам було розповсюджене й у східних слов'ян-язичників. Згадайте народні казки! Часто в казках тварини мають такі ж риси характеру, що і люди. Наприклад, лисиця уособлює хитру, облудну людину, яка завжди прагне когось обдурити. Ведмідь нагадує нам людину сильну, але ледачу. (*Які риси характеру притаманні зайцю в українських народних казках? З типом якої людини асоціюється у вас вовк?*)

Зображення різноманітних тварин чи птахів часто бачимо на логотипах сучасних фірм. Згадаймо для прикладу емблеми відомих автомобільних компаній, засновники яких називали свої авто або розміщували на їх емблемах певну тварину.

**Цікаво знати**, що на капоті відомих у всьому світі стрімких італійських автомобілів марки «Ferrari» красується чорний кінь – символ надійності, вірного помічника в житті людини. «Завжди на коні» залишаються і власники розкішного німецького автомобіля «Porsche», на гербі якого зображений кінь, що став дибки. На двох долях герба – чорні оленячі роги на золотому фоні. Це один дикий кінь, для якого, на думку власників компанії, не існує ніяких перешкод, з'явився в середині минулого століття на емблемі американського автомобіля «Ford Mustang». Стрімкий ягуар, який ніби летить у своєму стрибку – символ престижного англійського автомобіля «Jaguar». Цей могутній звір у ацтеків символізував силу й могутність духів лісу. Розлучений бик на емблемі славнозвісної італійської фірми «Lamborghini» уособлює швидкість, силу, витривалість та грацію. Автомобільна



компанія «Dodge», що спеціалізується на випусках переважно позашляховиків, обрала для своєї емблеми зображення баранячої голови. Такі якості лева, як швидкість, сміливість, жага до перемоги прийшлася до душі засновникам автомобіля французької марки «Peugeot». Емблема одного з відомих російських автомобільних компаній «ГАЗ» повторює частину старовинного герба міста Нижній Новгород. На цій емблемі зображено гарцюючого оленя як символу витривалості, природної грації та шляхетності.

Усі пози або нахили геральдичної фігури називаються «**позиціями**». Леви набули популярності ще на зорі геральдики, можливо, що саме вони були найпершою геральдичною фігурою. Могутній лев, якого вважали царем над усіма тваринами, був найулюбленішим символом людей середньовічної Європи, чиїм основним заняттям було воювати. Тому не дивно, що леву дозволено мати найбільшу кількість таких геральдичних позицій – деякі дослідники нараховують їх не менше 60.

Геральдика – точна наука, адже кожна гербова композиція зберігає й відображає індивідуальні риси людини – власника герба.

Багато хто з воїнів обирає лева як особистий символ, щоб відобразити на гербі свою хоробрість, а також лють та жорстокість до ворогів. Такі ж якості символізували й інші хижі звірі: ведмідь та вовк. Велику щуку, яка ковтає маленьку рибку можна побачити на гербі португальської родини Лучіо. Цей прісноводний хижак уособлює агресивність, лють, безжалість до ворогів.

Сила й могутність могли асоціюватися з такими тваринами як зубр, тур, бик, тигр тощо. На відміну від воїнів, які обирали для своїх гербів войовничих хижаків, різноманітні міські й селищні громади частіше надавали перевагу спокійнішим тваринам. Річки й ліси Латвії та Естонії «подарували» для місцевої геральдики велике розмаїття тварин-символів: чорного річкового рака, жабу, білок, їжаків, бобрів тощо.

**Цікаво знати**, що не тільки представники місцевої флори та фауни мали можливість потрапити на герби своїх країн. У 1254 році Генріх III Англійський отримав від Луї IX Французького у подарунок слона, якого вважали символом сили й надійності. Тому слон був обраний для герба англійського міста Ковентрі. Серед інших екзотичних тварин можна назвати дикобраза, зображення якого можна побачити на емблемі короля Луї XII Французького. На гербі російського м. Челябінська зображення верблюда говорить про те, що це місто знаходиться на перехресті торговельних шляхів. Полювання на оленів протягом століть було улюбленим заняттям для панства, тому не дивно, що олені з'являються на щитах так само часто, як і леви.

Не обійдені увагою й домашні тварини: коти, коні, собаки. Наприклад, собаки породи «хорт» досить популярні в італійській геральдиці, тоді як британська геральдика надає перевагу талботам – великим і сильним гончим псам. На родинному гербі англійського пана Філіпса можна побачити ньюфаундленда, який на початку XIX ст. врятував від загибелі свого господаря, коли той тонує у морі.

Після звірів другою за важливістю геральдичною фігурою є птах. Найчастіше на гербах можна побачити чорного орла, якого ще з Середньовіччя вважають найхоробрішим з усіх птахів, королем пташиного світу. Тому орел завжди асоціювався з імперіями. Не дивно, що візантійський і римський імператори саме орла обрали для своїх власних емблем.

Ластівка в геральдиці не має ні лапок, ні дзьоба, бо середньовічні автори вважали, що цей птах ніколи не приземляється. Ластівку часто дарували як геральдичну фігуру молодшим синам англійського панства, нагадуючи, що «необхідно вірити крилам добродетності й гідності, а не своїм ногам, при тому що в них нема своєї землі, на якій можна стояти». Зображення дельфіна теж нерідко зустрічається в геральдиці. Цей ссавець символізує свободу, шляхетність, любов, задоволення життям. *(Чи запам'ятали ви, на якому елементі військових обладунків середньовічного лицаря було розміщено герб?)*

Відтоді, як з'явилася геральдика, основним елементом для розміщення геральдичних фігур був щит. Відповідно до національних традицій або моди щит міг бути різноманітної форми. Стародавні греки використовували круглі щити, тоді як римляни надавали перевагу великим прямокутним щитам з троху вигнутими краями. Воєки кожної нації прикрашали свої щити різноманітними символами, які за своїм характером могли бути національними, полковими або сімейними. Але, зазвичай, ці символи ще не були геральдичними, адже не відображали особистісних якостей воїна і не передавалися у спадок.

На початку геральдичної історії щит був таким довгим, що закривав майже половину тулуба воїна. Поступово він зменшився приблизно до третини зросту воїна та набув форми, схожої на основу праски. У Стародавній Русі така форма щита була досить популярна, її називали «варязькою». Щит саме такої форми домінує в геральдиці з XIV ст.

Процедуру описання будь-якого герба необхідно починати із зазначення кольору його фону, або «поля» щита. *(Усе розмаїття кольорів ґрунтується на кількох основних кольорах, які вам відомі з початкових класів. Скільки існує основних кольорів?)* А за правилами класичної геральдики існує п'ять основних кольорів: червоний (червлений); блакитний (блакить); чорний (іноді його назива-

ють «соболем»); *зелений* (смарагд); *пурпуровий* (в геральдиці багряний, малиново-червоний колір). Іноді використовують деякі похідні кольори: коричневий та оранжевий. Червоний колір на геральдичних зображеннях символізував боротьбу, вогонь, жагу до життя, гнів і пристрасть. Холодний блакитний трактується як вода, крига, свіжість, прохолода, стриманість, небесна чистота. Чорний – символізує гідність, величність, вельможність. Спокій, молодість, пробудження, стриманість, надію означає на геральдичних зображеннях *зелений* (смарагдовий) колір. Пурпуровий колір трактується як пишнота, гідність, влада, держава, багатство.

Два метали, які використовуються в геральдиці, – золото та срібло. Там, де золоту чи срібну фарбу використати неможливо ці метали зображуються жовтим та білим кольорами. Золотий метал символізує силу, владу, доблесть та мужність. Символом чистоти, свободи, шляхетності та впевненості в собі вважається срібло. Використання кольорів у геральдичних зображеннях Середньовіччя підпорядковується важливому принципу: «Ніколи не розміщувати колір на кольорі, а метал на металі».

Золоте зображення на срібному тлі (приклад використання металу на металі) було б важко розпізнати під час битви й ідентифікувати воїна. Однак часткове розташування кольорової фігури на кольоровому полі дозволяється. Наприклад, зображення червоного лева на полі, яке поділено на золоту та блакитну частини не порушує цього правила.

Акцентуємо увагу ще одному непорушному принципі: геральдична фігура повинна заповнювати відведене для неї поле.

Продовженням геральдичних традицій Середньовіччя є сучасна військова атрибутика, яка розміщується на мундирах та головних уборах військовослужбовців. Нарукавні знаки сучасних військових за своєю формою тотожні середньовічним щитам, адже на них зображуються символи, що означають належність до того чи іншого виду та роду Збройних Сил, військових формувань. Наприклад, берети українських повітряних десантників прикрашає зображення сокола, на головних уборах американських десантників зображено голову білоголового орла. Білий ведмідь – символ російської морської піхоти, морський котик – американської. Частина спеціального призначення внутрішніх військ України не тільки носять на своїх нарукавних знаках зображення тварин, але й мають назви: «Біла пантера», «Барс», «Ягуар» тощо. Згадайте міліціонерів, які охороняють наш спокій, – нарукавні знаки та дверцята їхніх автомобілів прикрашає зображення беркута.

Представники тваринного світу розміщені на емблемах багатьох спортивних клубів різних країн світу. На емблемі баскетбольного клубу «Говерла» (Івано-Франківськ) зображений ведмідь, вовк – символ баскетбольного клубу Києва. Мавпа якнайкраще відображає характер гри спортсменів м. Черкаси, тому ця тварина стала не тільки символом баскетбольного клубу, а й зазначена у самій його назві: «Черкаські мавпи».

Символом футбольного клубу «Прикарпаття» (Івано-Франківськ) є орел, зображення чайки – на емблемі футбольного клубу «Металург» (Маріуполь), бика – на емблемі черкаської футбольної команди.

Символом Національної хокейної ліги Північної Америки «Піттсбург Пінгвінз» обрано симпатичного пінгвіника з ключкою, а могутній бізон уособлює силу й неперевершеність гравців хокейного клубу США «Баффало Сейбрз». Емблемою клубу «Сан-Хосе Шаркс» є розлючена акула, яка перекушує ключку. Можливо, вона є втіленням ідеї досягнення перемоги над суперниками за будь-яку ціну? (*Якого птаха зображено на емблемі хокейного клубу міста Києва? Сокола.*)

*Поміркуйте, з якою твариною ви себе асоціюєте, тобто яка тварина найкраще уособлює риси вашого характеру? Спираючись на принципи класичної геральдики та використовуючи систему кольорових сполучень і символів, намалюйте свій особистий герб або герб вашої родини. Поясніть, чому ви обрали саме цю тварину і що символізують обрані вами кольори.*

**Самостійна художньо-практична діяльність учнів.** Під час виконання учнями самостійної творчої роботи учитель використовує індивідуальну форму організації навчання. Допомагає учням знайти найбільш цікаве вирішення композиції, коректно вказує на шляхи усунення помилок.

**Систематизація та корекція набутих знань.** *Поясніть значення поняття «геральдика». Яке первісне призначення геральдичних зображень? Як називається особливий спадкоємний знак, у якому поєднанню фігур, кольорів і предметів надається символічне значення? Назвіть основний елемент (базу герба), на якому розміщувалися геральдичні фігури? Яка тварина була найулюбленішим символом людей середньовічної Європи? Назвіть кольори, які вважалися основними за правилами класичної геральдики часів Середньовіччя? Які метали використовувалися на геральдичних зображеннях?*

*(Див. першу та другу стор. кольорової вкладки).*

## ЛІТЕРАТУРА

1. *Зайцев А. С.* Советы мастеров. Живопись и графика. В помощь начинающим художникам / Алексей Сергеевич Зайцев. – Ленинград : Художник РСФСР, 1973. – 373 с.

2. *Ватагин В. А.* Уроки изобразительного искусства. Изображение животных // Юный художник. – 1978. – № 10. – С. 21–27.

3. *Наріжний К. Г.* Живий світ геральдики. Тварини і рослини в державній символіці. – К. : «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1997. – 184 с. : іл.

4. *Слейтер С.* Геральдика : илюстрована енциклопедія / Пер. И. Жилинской. – М. : Эксмо, 2005. – 264 с.: ил.

5. *Чернецова Е. М.* Искусство : словарь-справочник. – М. : БИБЛИОТЕКА Ильи Резника, 2002. – 576 с.: ил.

## ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

## ...У МИСТЕЦТВІ Є ПОСТАТІ З ВЕЛИЧЕЗНОЮ СИЛОЮ ВПЛИВУ...

10 червня 2010 року відбулися VII педагогічно-мистецькі читання, присвячені пам'яті Оксани Петрівни Рудницької.

Про високий рівень цього річних читань, що мали тематичний напрям «Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей», свідчить участь у них науковців з Білорусі, Російської Федерації, Литви, Молдови, Польщі.

Величезного значення набувають сьогодні спогади про О. Рудницьку. Її науковий доробок містить велику кількість конкретних порад і дороговказів у професійній діяльності.

«Ідеї гуманізму не були в її наукових працях просто даниною педагогічній моді – відчувається глибоке філософське осмислення проблем сучасної освіти і сьогодення, адже уся її діяльність вказує на гуманістичний підхід як основний аспект в освіті», – зазначив у своїй доповіді академік І. Зязюн.

«Мистецтву властива висока чутливість до всього, що відбувається навколо, до тих історичних зрушень, які тільки народжуються. Воно завжди узагальнює найсуттєвіші та найзначніші проблеми людського буття», – підкреслила академік Н. Нічкало.

«Мистецтво було Богом для Оксани Петрівни Рудницької. Цю світлу віру в магічну, таємничу, всеперемагаючу силу мистецтва Оксана Петрівна передавала нам», – наголосила у своєму виступі Л. Масол.

На пленарному засіданні також виступили академік І. Бех; науковці: О. Отич, В. Кудін, Л. Хомич, Г. Васянович, О. Щолокова, Г. Падалка, Е. Помиткін.

Другий день роботи був присвячений презентації праць науковців з проблем мистецької освіти у 4-х номінаціях: краща наукова праця з проблем педагогічної і мистецької освіти; краща навчально-методична праця з проблем педагогічної і мистецької освіти; кращий електронний підручник (посібник з проблем педагогічної і мистецької освіти); краща робота з навчально-методичного забезпечення викладання педагогічних і мистецьких дисциплін.

Переможцями стали: Коновець С.В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва: монографія; Федій О.А. Підготовка педагога до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія; Рибалка В.В. Теорія особистості у вітчизняній психології та педагогіці; Масол Л.М. Художня культура: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.; Котляревська Н.В. История костюма: учеб. пособие для учащихся проф.-техн. учеб. завед. профессии «Закройщик»; Лисакова І.В. Критерії оцінки професійної діяльності педагогів-музикантів: метод. рек.; Садовенко С.М. Дивосвіт українського музичного фольклору: метод. рек.

Понад 100 книг було продемонстровано і аналізовано під час огляду наукових праць з проблем мистецької освіти з фонду бібліотеки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, який провела зав. бібліотекою Л. Штома.

**Людмила Штома**  
(Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України)